

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ КОМПОНЕНТ У ФОРМУВАННІ РИТОРИЧНОЇ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА

У статті розглядається питання впливу національно-культурного мовного компонента на формування риторичної особистості школяра. Автор доводить цінність і необхідність використання на уроках риторики відповідних текстів.

Ключові слова: риторична особистість, національно-культурний компонент, фольклорні й релігійні дискурси.

Формування риторичної особистості школяра – актуальна проблема сучасної мовної освіти, що продиктована потребами сьогодення: риторика як мистецтво красномовства є основою професійних здібностей людей різних сфер діяльності; країні необхідні особистості, які вміють креативно мислити, спонукати до дії, аргументовано переконувати.

Сучасні проблеми вивчення риторики представлені працями вітчизняних науковців. Серед основних напрямів дослідження такі: теоретичні засади риторики як науки, формування риторичної культури особистості у вищій школі (Я. Білоусова, Л. Булачек, Ю. Кузнецов, Л. Мацько, О. Мацько, Л. Медвідь, Ф. Медвідь, О. Первушина), методика формування риторичних умінь і навичок учнів середньої школи (О. Глазова, Н. Голуб, С. Караман, Т. Марцієнко, Т. Окуневич, М. Пентилюк, Г. Сагач).

Не підлягають сумніву неперевершені досягнення і зразки ораторського мистецтва часів античності, Середньовіччя, епохи Відродження, що мали вплив на розвиток українського красномовства. Проте наше дослідження спрямоване на врахування національно-культурного компонента у формуванні риторичної особистості. Таким чином, новизни вказана проблема набуває в напрямі першочергового залучення до навчального процесу українських національних традицій красномовства.

Українська риторична школа увібрала в себе кращі здобутки риторичних шкіл Давньої Греції, Давнього Риму, Візантії (Аристотель, Платон, Демосфен, Цицерон, Квінтіліан та ін.), традиції слов'янських шкіл періоду Київської Русі (Іларіон, Володимир Мономах, Климент Смолятич, Кирило Турівський та ін.), праці відомих теоретиків і практиків XVIII-XIX ст. (К. Зеленський, М. Ломоносов, О. Мерзляков, М. Сперанський та ін.). Біля джерел національної школи красномовства стояли основоположники ораторської прози Єпіфаній Славинецький, Симон Полоцький, Стефан Яворський, Гавриїл Бужинський, Феофан Прокопович та ін. “Красним” словом вирізняються твори В. Винниченка, М. Грушевського, М. Драгоманова, М. Костомарова, Б. Грінченка, К. Ушинського та ін.

Реалізація національно-культурного компонента відбувається через фольклорні (міфи, легенди, притчі, анекдоти, жарти) та релігійні (молитви, послання, повчання, життєписи святих) дискурси, поетичні та прозові художні тексти, виступи публіцистичного та наукового, офіційно-ділового стилів, фразеологізми, паремії, афоризми тощо.

Цінними зразками ораторського мистецтва української національної культури є “Велесова книга”, “Устав...” князя Володимира, “Золоте слово Святослава”, “Слово про закон і благодать” Іларіона, “Повчання...” Володимира Мономаха, полемічні твори І. Борецького, І. Вишенського, М. Смотрицького, Г. Сковороди та ін. Рекомендуємо також використання багатих з погляду мистецтва красномовства виступи, листи, щоденники українських митців слова Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, О. Довженка, О. Гончара та ін.

Урахування національного компонента допомагає осмислити особливості вітчизняної риторичної науки, пізнати багатовіковий досвід із практики українського красномовства, долучити школярів до джерел української національної культури, сформувати вміння створювати риторичні тексти, готуватися до публічних виступів, наслідуючи національні

традиції ораторського мистецтва. Відтак риторична особистість набуває ознак носія і транслятора культурно-мовленневих цінностей етносу.

Вивчення наукової літератури з проблеми дозволяє зробити висновок, що основою українського красномовства є ідеї істини, краси, добра, любові, віри. То ж використання відповідного навчального матеріалу покликане виховати ці істини в особистості школяра, що, у свою чергу, має відобразитися у мовленнєвій поведінці.

Відомо, що риторизація навчального процесу “повинна йти від мовних одиниць різних рівнів до їх ролі в тексті, від спостереження над текстами-зразками до розвитку мовленневих умінь і навичок в умовах активних форм комунікації, створення тексту” [2: 335].

Ефективність формування риторичних умінь і навичок особистості школяра залежатиме від правильного відбору текстового матеріалу, що відповідає вимогам програми. Отож, слід залучати тексти різних стилів, типів, жанрів мовлення, багатих на використання мовних одиниць, які вивчають учні певного класу.

Робота над текстом починається з його прочитання. У формуванні риторичної особистості важливого значення приділяємо виразному читанню. З одного боку, прочитуючи тексти з риторики, учні вникають у зміст, ідею, а з іншого – формують орфоепічні та інтонаційні вміння, що є надзвичайно важливим у мистецтві красномовства. За глибоким переконанням С. Карамана, “одноманітні інтонації шкодять красі й чіткості мовлення, збіднюють враження і вплив на слухачів...” [1: 236]. Особливого значення під час виразного читання, як зазначає науковець, слід надавати інтонації, вимові, логічним наголосам, паузам, темпу, ритму. Отже, пропонуючи роботу над текстовим матеріалом, неодмінною умовою є виразне читання.

Оскільки формування риторичної особистості підпорядковане активній мисленнєвій діяльності школяра, то серед вправ – ті, що спрямовані на розвиток умінь аналізувати, порівнювати, переконувати, доводити. На нашу думку, особливо цінними у такому виді роботи є прислів'я та приказки. Вони мають коротку форму, але дуже глибокий зміст, що дозволяє кожному учневі висловити свої міркування. Народні вислови можна добирати тематично, а можна, щоб вони були елементами риторичних текстів. Наприклад:

Виразно прочитайте народні прислів'я та приказки. Поясніть їх значення. Про які ознаки мовлення йдеться? Підготуйте короткий виступ на тему “Будь господарем своєму слову”. Використовуйте подані паремії у своєму висловлюванні.

Попав пальцем у небо. Про свято тримав, а в будень сказав. Та у нього на осіці кислиці, а на вербі груші ростуть. Набалакав, що і в торбу не збереш. Красне слово – золотий ключ.

Для довідок: доречність, точність, виразність, логічність, лаконічність, образність.

Виразно прочитайте народні прислів'я та приказки. Доведіть істину поданих виразів. Для доведення використовуйте приклади із власного життя. Підготуйте виступ про правила мовця і слухача.

Говори, та не проговорися. Менше говори – більше вчуєш. Солодко говорить, а слухати нічого, Бджола жалить жалом, а чоловік – словом. Ласкаві слова – весняний дощ. Не кидай слова на вітер. Говорити – срібло, а мовчати – золото. Мовчить, як пень. Слухай тисячу разів, а говори один раз. Який привіт, такий одвіт.

Національно-культурний компонент реалізуємо й через використання інших текстів усної народної творчості, зокрема притч, байок, легенд, гуморесок, анекдотів, жартів, про цінність використання яких в ораторських виступах наголошували Ф. Прокопович, С. Яворський, А. Радивиловський та ін. Завдання названих фольклорних творів – розважати, викликати емоції, повчати, з іншого боку, використання їх у виступах, промовах допомагає переконанню слухачів, доведенню власної думки.

Активна мисленнева діяльність школярів виявляється під час порівняння висловлювань різних авторів на одну тему. У ході роботи учні спостерігають використання

риторичних тропів і фігур, порівнюють бачення різних авторів однієї проблеми, шляхом розмірковування доводять правильність або хибність тверджень. Наприклад:

Виразно прочитайте афоризми. Поміркуйте, хто з авторів ближчий до істини. Доведіть власну думку, наводячи аргументи.

Інакше дивиться на світ орел, а інакше – сова. (І. Величковський)

Всякому городу нрав і права, Всякий іміє свій ум голова. (Г. Сковорода)

Аналізують і порівнюють школярі в основному в усній формі. Висловлюючи усні думки, вони можуть доповнювати один одного або, навпаки, не погоджуватися, сперечатися. Урок, таким чином, буде мати елементи дискусії (суперечки), що є важливим у справі формування риторичної особистості.

Умілий добір аргументів для доведення тези – один із аспектів формування риторичної особистості. Отож, проводимо активну роботу в цьому напрямі, залучаючи національні авторські висловлювання, тексти фольклорних творів. Наприклад:

Виразно прочитайте твердження українських митців. Які риторичні засоби та фігури використовують автори для відображення головної ідеї висловлювань? Напишіть статті в газету про значення свободи або роль книги в житті людини, беручи за основу подані твердження. Доберіть в якості аргументів народні афоризми. Придумайте заголовки.

Що ж є свобода? Добро в ній яке є?

Кажуть, неначе воно золоте є?

Ні ж бо не злотне: зрівнявшись все золото,

Проти свободи воно лиш болото. (Г. Сковорода)

Ви-бо єдині були нектаром, медом поживним;

З вами на світі, книжки, солодко жити було.

Ви мені скарб найдорожчий, ви слава моя щонайбільша,

Ви повсякчас любов і раювання моє! (С. Яворський)

Реалізуючи національно-культурний компонент на уроках з риторики, слід активно залучати оригінальні тексти українського красномовства. Вони є цінним матеріалом для спостережень над різними видами красномовства, над функціонуванням у них риторичних тропів та фігур. Наприклад:

Виразно прочитайте уривки з твору Іларіона “Слово про закон і благодать”. Порівняйте використання риторичних тропів і фігур у створенні образів князя Володимира та Ярослава Мудрого. Здійсніть синонімічну заміну виділених слів.

Похвала Володимирові

Похвалімо ж і ми, по силі нашій, учителя нашого і наставника, що створив великі і дивні діла...

*Які похвали **воздати** тобі, достославний і найславніший з-поміж земних владик, мужній Василю?*

*Як **почудуємося** доброти твоїй, моці і силі?..*

І як ще назвати тебе, христілюбче? Друг правди, розуму містилице, милостині гніздо!..

Як тобі серце розкрилося? Як ввійшов у тебе страх Божий? Як прилучився ти до любові Його?

Похвала Ярославу Мудрому

***Вельми** добрий і вірний, покірний син твій Георгій, якого Господь настановив наступником після тебе, наслідником твоєї влади.*

*Не порушує він твоїх уставів, а утверджує їх, не поменшує набутків твого **благовір'я**, а примножує їх, не говорить, а діє, і що недокінчене тобою – докінчує... Й славний **город** твій Київ величчю як вінцем увінчав, а людей твоїх і город святий всевладний доручив скорій на **поміч** християнам Св. Богородиці...*

У ході аналізу риторичних текстів учні звертають увагу на роль давньої лексики, на епітети, порівняння, метафори, риторичні питання, оклики, порядок слів у реченні, що в комплексі спрацьовує на створення “красного” стилю мовлення.

Заслужують на увагу вправи з редагування, оскільки учні вчать самі добирати (на основі готового тексту) ті засоби, які, на їх думку, сприятимуть більшій переконливості та емоційній довершеності.

На нашу думку, доцільним буде також використання наукових текстів Ф. Прокоповича (особливо в старших класах). У його праці “Про риторичне мистецтво” подані корисні поради щодо створення виступів, підбір доказів, розташування матеріалу, мовно-стилістичне забарвлення, мистецтво порушення почуттів (любові, надії, радості, страху, заздрості, сорому та ін.). Стиль самого оратора не позбавлений “красного” слівця, науково-навчальні праці є не сухим викладом матеріалу, а справжніми зразками красномовства, за якими можна і треба навчати учнів-старшокласників. Чому старшокласників? Тому що саме в старших класах пропонується вивчення основ риторики як науки. Наведемо приклади:

Виразно прочитайте вступ до виступу. З’ясуйте стиль і тип мовлення. До яких тропів і фігур вдається автор, щоб звернути увагу слухачів?. Які засоби спрацьовують на виразність та емоційність виступу?

Молоді оратори! Поступивши до школи красномовства, знайте, що ви прагнете до такої почесної справи, яка сама по собі справді настільки корисна, що її належить викладати не лише для вашого добра, а й на благо релігії і батьківщини. ...Це є та цариця душі, княгиня мистецтв, які всі вибирають з уваги на достоїнство...

Поки приступимо до окремих настанов., передусім скажемо про те, що взагалі входить до всього ораторського мистецтва. Адже це подібне до подорожнього, який спочатку розглядає з підвищеного схилу дорогу на простягнених внизу полях, звідки вона виходить і в якому напрямі веде до місця, куди йому треба йти, а також яка вона, чи рівна всюди, чи тут суха, а там болотиста, деінде лякає чагарниками й терновими кущами, а подекуди скеляста і дерниста.

Це, повторюю, якщо передбачить подорожній, то більш приготованим вибереться в дорогу, ніж якби не знав цього. Бо він знатиме, яким строєм і одягом забезпечити своє тіло. Так само тому, хто хоче вивчати ораторське мистецтво взагалі треба знати: що це за мистецтво., чим це мистецтво займається, яка його мета...

Ми показали лише деякі можливості використання українського національного арсеналу з риторики під час формування риторичної особистості школяра. Насправді межі залучення національно-культурного компонента значно ширші. Національно-культурний компонент, на нашу думку, слід покласти в основу процесу риторизації шкільної освіти, оскільки саме такий підхід дозволить сформувати риторичну особистість з особливим національним колоритом мовлення. З іншого боку, він має глибокий виховний момент, адже використання відповідних текстів сприятиме накопиченню культурних, історичних, етичних, естетичних знань, формуванню в особистості тих ідеалів, почуттів, позитивних рис характеру, які лежать в основі національного красномовства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Караман С.О. Методика навчання української мови в гімназії: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. – К.: Ленвіт, 2000. – 272 с.
2. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / За ред. М.І. Пентилюк. – К.: Ленвіт, 2004. – 400 с.

Дружененко Р.С.

НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫЙ КОМПОНЕНТ В ФОРМИРОВАНИИ РИТОРИЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ ШКОЛЬНИКА

В статье рассматривается вопрос влияния национально-культурного языкового компонента на формирование риторической личности школьника. Автор доказывает ценность и необходимость использования на уроках риторики соответствующих текстов.

Ключевые слова: риторическая личность, национально-культурный компонент, фольклорные и религиозные дискурсы.

Druzenenko R.S.

THE NATIONAL AND CULTURAL COMPONENT IN FORMING OF RHETORICAL PERSONALITY OF SCHOOLBOY

The main point of the article is the influence of the nationally cultural linguistic component on the bringing up of the rhetorical personality of pupil. The author proves the value and necessity of the usage of the rhetorical corresponding texts at the lessons.

Key words: rhetorical personality, the national and cultural component, folklores and religious diskurses.

УДК 372.851:373.31

Коваль Л.В.

МОДЕРНІЗАЦІЯ ЗМІСТУ МАТЕМАТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК НАЙВАЖЛИВІШИЙ ЧИННИК ВПЛИВУ НА ЯКІСТЬ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

У статті розкриваються нові концептуальні підходи до модернізації змісту математичної підготовки молодших школярів як найважливішого чинника впливу на якість початкової освіти.

Ключові слова: інноваційна діяльність, креативність, проектно-технологічна культура вчителя.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку чотирирічної початкової освіти в Україні свідчить, що її оновлення відбувається в контексті ідей гуманізації, запровадження компетентнісного підходу, варіативності змісту, форм, методів і засобів навчання молодших школярів. Нормативне забезпечення такого підходу закладено в Державному стандарті початкової загальної освіти, у типових навчальних програмах. Водночас у епіцентрі уваги освітян знаходиться проблема якості шкільної освіти, хоча саме поняття “якість освіти” в педагогічному мовленні вживається порівняно недавно. Ще десятиліття тому в цьому контексті говорили про якість знань, контроль, перевірку, оцінювання, відсоток успішності, тобто йшлося про окремі результати навчальної діяльності школярів, а не про якість освіти в цілому.

Лише на початку ХХІ століття цей термін з’явився в нормативних і довідкових виданнях. Так, у вперше виданій в Україні “Енциклопедії освіти” (2008 р.) вміщено серію статей з цієї проблеми: про якість вищої освіти, якість дошкільної освіти, якість особистості, моніторинг якості освіти, оцінювання навчальних досягнень учнів, критерії та показники якості навчальної діяльності та ін. [1: 1017]. Широке введення нової термінології в мовний обіг насамперед відображає зміну цілей освіти загалом і початкової математичної зокрема, а отже, передбачає істотно інші підходи до розуміння того, якою має бути якісна шкільна освіта.

Метою статті є висвітлення концептуальних підходів щодо модернізації змісту математичної підготовки молодших школярів як найважливішого чинника впливу на якість початкової освіти.